

A kihívások sorában nem hagyható figyelmen kívül a nemzetközi kapcsolatrendszerek átalakulása. Jelentős amerikai és európai képzési forgalom jellemezte az első évtizedeket: a rendszerváltás iránti érdeklődés jelentős ösztöndíjas folyamatokat támogatott, hosszú ideig divat volt Magyarországra jönni s itt előadásokat jegyezni. Magyar jogászképzés tanulóanyagát gyarapították a tapasztalatokat, a hallgatók Erasmus-, Tempus-újtjai és részsképzései az összehasonlíthatóságot helyezték előtérbe, fokozták a versenyt. Idegen nyelvű képzések indultak a karokon, a piaci elvárások és a kapcsolatok miatt az idegen nyelv ismerete fontossá vált, lényegében elérte a szakismeret jelentőségét.

Mіндеzen közben a jogi karoknak kemény küzdelmet kellett folytatniuk a bolognai rendszer bevezetése ellen. Nem a kétszintű képzés alkalmatlansága, hanem a jogászképzésre történő alkalmazhatatlansága miatt. Hasonló volt a kreditrendszer adaptálása is; bizonyítani kellett, hogy a jogász oktatás szisztematikus rendszerének egymásra épülő paneljei nem cserélgethetők tetszés szerint. Nem csak a tanulmányi kredit megszerzése a fontos, de a rendszerbe igazodó ismeretek elsajátításának helye és sorrendje is.

A felsőoktatás egésze a rendszerváltást követő hónapokban élte át az informatikai forradalmat. A számítógépes revolúció adaptálása (a hálózatok kiépí-

tése, a szükséges gép- és szoftverállomány beszerzése, az oktatók és dolgozók oktatása és részoktatása az informatikai apparátus használatára), de a jogi informatika oktatása is a képző karokra hárult. Ezzel párhuzamosan felnövekedett egy „digitális nemzedék”, amelynek gondolkodása, világról alkotott nézetei, információs bázisa alapvetően tért el a korábbiaktól, ami a képzést vadonatúj kihívások elé állította. A jogász szakmában ugyanis korántsem magától értetődő a digitális illusztrációk alkalmazása, legkevésbé a szövegolvasási és -értési gyakorlatok behelyettesítése. A jogi szövegnek nincsenek, illetve alig vannak képi megjelenítési lehetőségei.

***

Nem kérdőjelezhető meg, hogy a jogászképzés számos minőségi és mennyiségi problémával küzd, de ezek jelentős hányada a gyors környezeti változások hatására jelent meg, s azok konszolidálódása nyomán el is fog enyészni. A jogi felsőoktatást nem lehet kiemelni a társadalmi környezetből: a tömegképzés filozófiája, a kívülről támasztott tartalmi és formai elvárások meghatározzák struktúráját. Tradíciója azonban megóvja a nagyobb válságoktól, társadalmi funkciója pedig kijelöli mindenkori helyét a képzési palettán.

A harmadik Magyar Köztársaság elmúlt húsz évének értékelése kapcsán a következőkben a jogász szakma mint hivatási csoport történetének és szerepének rövid bemutatására teszek kísérletet.¹ Céлом hangsúlyozottan nem a jogász hivatás rendszerváltás kori történetének megírása – erre az eltelt idő rövidsége és jogász szakmával foglalkozó kutatások hiánya miatt nem vállalkozhatok –, sokkal inkább a professzió lényegi változásaira vonatkozó történeti ív megrajzolása. A jogász hivatás múltbéli szerepeinek ismeretében pedig a jelenkori és jövőbeli szerepek és folyamatok is könnyebben válnak beazonosíthatóvá és értelmezhetővé. A hivatás történeti szemléletű elemzésekor két korábbi tapasztalati kutatás adataira támaszkodom, amelyek keretében egyfelől a két világháború közötti bírói kar jellemzőit,² másfelől pedig a Budapesti Ügyvédi Kamara két világháború közötti tevékenységét vizsgáltam.³

A hivatás történeti elemzése során abból indultam ki, hogy egyrészt a jogászságnak mint hivatásnak kifejezett és meghatározott társadalmi szerepe van, másrészt ez a társadalmi szerep korszakonként változik. A korszakolás kezdőpontjaként a független igazságszolgáltatás 1869-es létrejöttének időpontját választottam, így az első korszak az 1869 és 1945 közötti, míg a második az 1945 és 1989 közötti időszakot öleli át. A harmadik korszakon értelem szerűen a jelenkort értem. Ha elfogadjuk a fenti föltevést, akkor a következő kérdés az, hogy melyek azok a társadalmi szerepek, amelyek a jogász hivatáshoz

Navratil Szonja

Honnan indult és merre tart a jogász szakma?

köthetőek. A kérdés megválaszolása korántsem egyszerű, hiszen ehhez először azt kell meghatározni, hogy mennyire nevezhető egységesnek maga a jogászság, létezik-e olyan, hogy jogász hivatás, avagy a különböző jogász foglalkozások csak külön-külön vizsgálhatóak. A jogász hivatás egységességét, illetőleg az egységesség hiányát a hivatás fogalmi elemeinek, illetve a jogászságra jellemző jellemzők, mint a képzés, a mobilitás, a jövedelem és a presztízs szempontjainak korszakonkénti elemzésével kíséreltem meg meghatározni. Ennek eredményeképpen jutottam arra a feltevésre, hogy a magyar jogász hivatás két élesen elkülönülő csoportra osztható szét, az ügyvédekre és a bírákra. A jogászság immár két külön csoportját alkotó bírák és ügyvédek társadalmi szerepét a két csoport társadalmi jellemzői, az általuk képviselt értékrendszer mentén vizsgáltam. A társadalmi szerepek egyfelől jelentős eltérést mutattak a bírák és az ügyvédek esetében, másfelől pedig a különböző korszakok tekintetében is. Végezetül pedig a rendszerváltás előtti korszakok társadalmi szerepei alapján megkí-

séreltem a bírói és ügyvédi hivatás jelenkori társadalmi szerepeire következtetni.

I. Létezik-e egységes jogászság?

Ahhoz, hogy a kérdésre bármiféle választ adhassunk, először a *hivatás* fogalmának tisztázása szükséges. A professzionalizmus, a professzió kutatás körében számos szociológus foglalkozott a hivatás fogalmának meghatározásával. Mivel a szakirodalom részletes ismertetésére a terjedelmi korlátok miatt nem vállalkozhatok, ezért inkább összegyűjtöttem a jelentős szerzőknek a professzió fogalmára vonatkozó szempontjait. A hivatás fogalmának meghatározása mellett a jogászságra vonatkozó jellemzőket is megvizsgáltam. Mindkét módszer esetében arra a következtetésre jutottam, hogy a jogászságon belül élesen elkülöníthető a bírói és az ügyvédi hivatás. Az ügyészi és közjegyzői hivatás gyakorlóival egyfelől alacsony számszerű arányuk, másfelől a jellemzőik vegyes jellege miatt a jelen tanulmányban nem foglalkozom.

A hivatás jellemzői között szerepel például az önálló kifejezésrendszer és szakmai tudás, a szakmai szervezet létrejötte, a belépés feltételekhez kötése, a jellegzetes szakmai viselkedés, a képzés, a tudás bennfentes jellege, a kívülálló ellenőrzésének hiánya, etikai kódex alkalmazása, a közjó szolgálata.⁴ Ahogy látható, a hivatás jellemzői közül több a szabadfoglalkozásokhoz köthető, minek következtében a bírói, sőt az ügyészi és a vegyes jellege miatt a közjegyzői hivatás sem írható le ezek mentén. Az első és legfontosabb megkülönböztetés tehát a szabadfoglalkozás és a hivatalnokjelleg között tehető. A hivatalnok jellegű bírói hivatás esetében nem értelmezhető a szakmai szervezet és az ezzel összefüggő jellemzők, ezzel szemben a szakmai tudás, a közjó szolgálata és a szakképzés megléte tagadhatatlan.

A jogászság mint hivatás jellemzőinek a képzést, a mobilitást, a jövedelmet és a társadalmi presztízst választottam. Ezek olyan jellemzői egy hivatásnak, amelyek alapján elválhat annak a kérdése, hogy mennyire egységes a hazai jogásztársadalom. A jogászképzés alapvetően mindhárom korszakban egységesnek nevezhető, bár az első korszakban a Jogakadémiák, a másodikban pedig az esti és levelező képzések ezt az egységet megtörték. 1913-tól az ügyvédek és a bírák szakképzérendszerük egységesen működik hazánkban.

A második világháborúig a jogászi hivatás egésze jellemzően egy zárt csoportot alkotott, itt volt ugyanis a legnagyobb a szellemi foglalkozásúak és a nagybirtokos osztályból származók aránya.⁵ Ennek ellenére mégis elvált egymástól a bírói és az ügyvédi hivatás, egyfelől mivel a köztisztviselő szülők kiugróan magas arányban adták gyermekeiket a jogi karokra, így azután a köztisztviselői kar önrekutációja igen jelentős volt. Másfelől, mert a többi jogász szakmához képest az ügyvédek között nagyobb számban képviseltették magukat az iparos és kereskedő származásúak.⁶ A származás mellett a vallási megoszlás is jelentős különb-

ségeket mutatott a két pálya között. Míg a bírák között 2,9% volt izraelita vallású 1928-ban,⁷ addig például a budapesti ügyvédi karon belül egy 1930-as statisztikai adat szerint az izraeliták aránya körülbelül 50%.⁸ A zsidóság a jogi pályákon belül egyértelműen leginkább az ügyvédi pályát részesítette előnyben. Ahogyan Gyáni Gábor fogalmaz, a jogi szakmán belül a bírói kar „keresztény felségterület”⁹ volt. Ehhez képest a szocialista korszakban a mobilitás mértéke jelentősen megnövekedett, sok ügyvéd, de még több bíró hagyta ott a pályát, a helyükre pedig munkás- és parasztszármazásúak kerültek. A jogászi hivatás elhagyásának okai között találjuk egyfelől azt a tényt, hogy a bírói hivatás erőteljes politikai színezetet kapott az 1950-es években, amikor is a hatalmi ágak elválasztása – mondhatni – megszűnt, az ügyvédek esetében pedig a pálya elhagyását a szabadfoglalkozás jellegének megszüntetése erősítette. A két világháború közötti zárt jogászi társadalom képe a szocialista rendszerben megváltozott, a hivatás nyitottabbá vált, ám továbbra is jelentős volt a szellemi és az értelmiségi származásúak aránya.

A rendszerváltást követően az ügyvédekről készült felmérés alapján az ügyvédi kart erős státuszreprodukciónak jellemzi, mely egyfajta rendiesülésre utal, ennek következtében inkább zártnak tekinthető az ügyvédi pálya, mint nyitottnak. Az ügyvédek többsége olyan családból származik, amelyben a magas iskolai végzettség jellemző.¹⁰

A bírói javadalmazás egészen 1945-ig kiemelkedően magasnak volt nevezhető. A bírók kereseti átlaga az egyetemi tanároké mellett a legmagasabb volt az állami alkalmazottak csoportjában. A bírói illetmények az 1920:20 tc. alapján az állami tisztviselőkéthöz elkülönítve lettek megállapítva, ami a korábbi helyzethez képest jelentős jövedelemnövekedést eredményezett. A bírói kar inkább nagypolgári szinten, az ügyvédi kar pedig középosztályi jövedelmi viszonyok között élt a második világháborúig terjedő időszakban. Itt kell megjegyeznünk, hogy az ügyvédek saját magukat is középosztályiként értékelték a Budapesti Ügyvédi Kamara közgyűlési jegyzőkönyveinek tanúsága szerint. Arról sem szabad megfeledkeznünk azonban, hogy például a legnagyobb adófizetők listáján sok száz ügyvéd is szerepelt, ennek oka vélhetően az ügyvédi társadalom nagyobb létszámában és az ennek következtében megjelenő nagyobb jövedelmi szóródásban kereshető. Az ügyvédek jövedelme 1945 után ugyan rövid ideig csökkent, de jövedelmi szintjük az 1970-es évekre ismét elérte a középosztályét. A szocialista korszakban a jogászi hivatáson belül az ügyvédek jövedelme volt a legmagasabb. A bírói kar jövedelme ezzel szemben – egyenes arányban a hivatás presztízsével – kiugróan csökkent. Ennek oka vélhetően nemcsak a szocialista rendszerben keresendő, hanem abban is, hogy a háborút megelőző jövedelmi szint esetlegesen eltúlzottan magas volt a bírák esetében.

A rendszerváltást követően a bírói illetményeket több alkalommal is emelték, a legjelentősebb emelés a 2000-es évek táján zajlott le. A jogállami berendezés követelményeinek megfelelően a bírói jövedel-

mek igazodni látszanak a hivatás súlyához és szerepéhez. Az ügyvédekről, feltehetően a magyar adózási anomáliák következtében, még a már hivatkozott kérdőíves kutatás sem eredményezett értékelhető jövedelmi adatokat. Annyi azonban megállapítható, hogy bár az ügyvédi társadalom jellemzően középosztályi hivatásnak számít, mégis alapvetően fragmentált hivatás, ahol többféle életstílus is megtalálható.¹¹

Kétségtelen, hogy a bírói hivatás nagy presztízzsel bírt egészen a második világháború végéig. A magas presztízs nemcsak a bírák jövedelmi helyzetéből, hanem a rangbeli helyzetükből is egyenesen következett. Az ügyvédek presztízse ugyancsak magasnak számított, de sokkal inkább a piaci tevékenységükhöz, a kapitalista gazdaságban betöltött szerepükhöz kötődött, mintsem ranghoz vagy címekhez. A szocialista társadalomban mindkét hivatás presztízse csökkent, a bíróké a hatalommegosztás felszámolása és a bírói függetlenség csorbulása miatt, az ügyvédeké pedig a kapitalista gazdálkodási rendszer eltűnése miatt. Az ügyvédi presztízs azonban a korszak második felére ismét emelkedni kezdett. A rendszerváltást követően mindkét szakma presztízse ismét magasnak mondható.

A jellemzők áttekintését követően a két hivatás egyrészt a képzést tekintve, másrészt a jövedelem és presztízs tekintetében nevezhető egységesnek annyiban, hogy mindkét esetben többé-kevésbé magas jövedelem és presztízs jellemzi a szakmákat. Amennyiben viszont a különbségeket nézzük meg, azt láthatjuk, hogy azok nemcsak a jellemzők esetében állnak fenn, hanem a két hivatás azonosságainak okai között is fellelhetők. A magas jövedelem és a presztízs indoka ugyanis nemcsak a közösen tételezett igazságszolgáltatásnak, mint a harmadik hatalmi ágának az állam működtetésében játszott szerepén alapul, hanem a bírák esetében azon is, hogy mint a köztisztviselői kar részei a dualista és a Horthy-rendszer támaszát képezték. Szemben a bírókkal, az ügyvédek presztízse és jövedelme nem a mindenkorai hatalommal főnnálló viszonyokon, hanem sokkal inkább tevékeny részvételükön alapult a gazdaságban. A mobilitás tekintetében a legszembetűnőbb különbség az a tény, hogy az ügyvédek között az iparos és kereskedő családok gyermekei is megjelentek, a bírák esetében a köztisztviselői kar jelentette az utánpótlás alapját. A mobilitás mellett a vallási arányok mentén is elvált egymástól a bírói és az ügyvédi kar. Mindent összevetve a fenti gondolatmenet inkább elválasztja egymástól a két hivatást, mintsem egy egységes jogásztársadalom képét mutatná.

II. A bírói kar és az ügyvédek társadalmi szerepei

A már hivatkozott két tapasztalati kutatás eredményeképpen többféle társadalmi szerepet különböztettem meg mind az ügyvédi, mind a bírói hivatások esetében. Ezek a szerepek pedig korszakonként is

eltérőek, hiszen a jogászi hivatás, jellegénél fogva, kapcsolódik az államhoz és annak változásaihoz.

A különböző társadalmi szerepek eredője a *közvetítő szerep*: a jogászi hivatás képviselői az *állam és a társadalom között* közvetítenek, azaz a „jogászi foglalkozás gyakorlása [...] hatással van bizonyos jogi és politikai meggyőződések, attitűdök és értékek kialakulására”.¹² Mindez azt jelenti, hogy az igazságszolgáltatás gyakorló egyfajta kapocsként működnek az állam és a társadalom között. Az azonban, hogy ezzel a szereppel hogyan és miként éltek, már a jogászi hivatás képviselőin múlott. A közvetítő szerepet befolyásolhatta például a korszak állami szabályozása, vagyis az, hogy mekkora jövedelmet biztosított a bírácoknak, ügyészeknek és közjegyzőknek, valamint az is, hogy mekkora önállóságot biztosított az ügyvédek szakmai kamaráinak. De magának a hivatás gyakorlóinak szerepfelfogása is hathatott a közvetítői szerep alakulására.

Az első korszakban a bírák és az ügyvédek társadalmi jellemzőinek és értékrendszerének összefüggésében két, egymással ellentétes társadalmi szerep volt beazonosítható: egyfelől a bírák esetében a mindenkorai *status quo fenntartása iránti elkötelezettség*, másfelől az ügyvédek esetében a *részvétel a modernizációban*, illetve egyfajta *jogállamiság iránti elkötelezettség*. Amellett, hogy a kontinentális jogterület bírácinak nagy többsége – a jogrendszer és a bírósági rendszer sajátosságainak következtében alapvetően konzervatív beállítottságú, ezért – inkább a status quo fenntartásában, mintsem annak megdöntésében érdekelt, a magyar bírói kar társadalmi szerepét jelentős mértékben meghatározták a magyar társadalom fejlődési sajátosságai is. A bírók és ügyészek a hivatás közszolgálati jellegénél fogva nem vehettek tevékenyen részt a piaci folyamatok előremozdításában. Emellett egy további fontos tényező, amely kifejezetten a modernizációs szerepvállalás ellen hatott, hogy a bírói foglalkozás úri pályának számított, értékrendje pedig ennek megfelelően a történeti-nemzeti társadalom, a keresztény-úri középosztály eszmerendszere volt. A bírácokat inkább jellemezte a középosztály úrisága, mint a jogászi hivatásuk szakmaisága.

Az ügyvédek modernizációs szerepéhez és jogállamiság iránti elkötelezettségéhez egyértelműen a társadalom kettős szerkezete, és az abban elfoglalt helyzetük járult hozzá. A dualista korszakban a demokrácia intézményi és politikai feltételeinek megteremtése zajlott, a társadalom azonban még nem rendelkezett középosztályi réteggel, nem volt számottevő polgársága. A modernizáció, mint kívülről és felülről kezdeményezett átalakulás, amelynek célja a gazdaság modernizálása és a jogegyenlőség megteremtése volt, kifejezett magyar specifikuma – ahogyan Karády Viktor fogalmaz – abban rejlett, hogy más réteg dolgozta ki a modernizáció feltételeit, jelesül a liberális elveket valló középnemesség és arisztokrácia, és más réteg valósította meg azt, mégpedig a zsidó, német és szláv iparos és kereskedő réteg.¹³ A magyar társadalom, Erdei Ferenc elmélete alapján, alapvetően két jól elkülönülő részre volt bontható: egy történeti-nemzeti társadalomrészre,

mely a korabeli nyugat-európai fejlődéshez képest még a feudális értékrendhez kötődött, illetve egy polgári társadalomrésze, amely azt az iparos és kereskedőréteget jelentette, amely már a kapitalista gazdaság elveit vallotta magáénak. A társadalom e töredezett szerkezetéből fakadhatott, hogy a politikai és hatalmi elit jellemzően antidemokratikus és feudális paradigmarendszerben gondolkozott, és szinte teljesen elzárkózott az ipari-kereskedelmi szerepvállalástól. Ugyanakkor a kapitalista és iparosodó gazdasági fejlődésben meghatározó szerepet vállaló iparos réteg a politikai mezőben nem volt képes a demokratikus értékrend és a jogállamiság eszmerendszerét kellő súllyal képviselni. A magyarországi középosztály jellegzetessége, hogy keveredett benne a felülről átvett rendi értékrendszer a polgári értékekkel. A modernizáció féloldalas jellege miatt tevékenységében és értékrendjében a nyugati társadalmakhoz hasonló polgári középosztály nem tudott kialakulni. Az ügyvédi hivatás ezért mintegy összekötő kapocsként működött a két paradigmarendszer között. Egyesítette magában a polgári értékrendet és a kapitalizmus iránti elkötelezettséget, s az 1900-as évek elejétől kezdve képviselte a demokratikus értékeket, valamint kivette a részét a gazdasági modernizációjából is.

A hivatássá válás útján elindult ügyvédség a 19. század végére–20. század elejére forrta ki magát egy középosztályi és értelmiségi csoporttá, ami képessé tette arra a szerepre, hogy szinte egyedülként egyszerre legyen a modernizáció motorja és képviselője is. A jogász hivatás meghatározta a jogállami értékek és a közszabadságok iránti elkötelezettséget, a piaci és kapitalista gazdasághoz kötődő tevékenység pedig a modernizáció tevékeny résztvevőjévé tette az ügyvédeket. Értelemszerűen ezt a folyamatot éppen maga a kapitalizáló gazdaság förlívelése tette lehetővé, mely az ügyvédi foglalkozás erőteljes nekilendülését eredményezte a 20. század elejére. Az ügyvédségnek a liberális és a kapitalista értékek integrálásában betöltött szerepének elemzését a kamara elnökének 1920-ban elhangzott mondatai is alátámasztják: „Ha nincs jog, ha nem tiszteljük a jogot, nincs közbiztonság, úgy nem lehet szó a közjogról sem; ha nincs közjog, nem lehet szó alkotmányról; ha nincs alkotmány, nem lehet szó a közszabadságokról; nem lehet szó garanciákról, hogy magánjogainkat érvényesíthessük és megoltalmazzuk.”¹⁴

Mind az ügyvédek, mind a bírák esetében a társadalmi szerepek szinte teljes mértékben megváltoztak a második korszakban; a kommunista diktatúra következtében a bírói hivatás hivatalnok jellege, a *hivatalnok-szerep* került előtérbe. A bírói hivatás presztízse és jövedelemszintje a megelőző korszakhoz képest kifejezetten alacsonnyá vált. Mindez oda vezetett, hogy a bírói hivatást a presztízscsökkenés következtében jelen-

tős elnőiesedés jellemezte. A bírói hivatás kiüresedett, a szakképzés eltörlése azt eredményezte, hogy az előző korszakot jellemző, egyébként vélhetően az állami szabályozás és a politikai berendezkedés, valamint a féloldalas modernizáció következtében talán eltűzöttan magas jövedelemmel és ranggal járó bírói szerepből hirtelen nem maradt szinte semmi más, mint a hivatalnok szerepe. Az ügyvédek esetében gyakorlatilag eltűnt mind a modernizációs szerep, mind a jogállamiság iránti elkötelezettség társadalmi szerepe. A hivatás az erőszakos állami beavatkozás hatására elvesztette önálló szervezeti jellegét, megszűnt a szabad belépés lehetősége és a belső ellenőrzés. Az ügyvédek társadalmi szerepe nemcsak kiüresedett, hanem szinte eltűnt; ami megmaradt, az a hivatás középosztálybeli jellege.

A harmadik korszakban, annak ellenére, hogy időközben a jog szerepe megváltozott és jelentős mértékben kiszélesedett, az ügyvédek ugyan a jogállamiság követelményeinek megfelelően visszanyerték a hivatásuk gyakorlásához szükséges szabályozási feltételeket, azaz az önálló szervezetet, a szabadfoglalkozás-jellegét, de úgy tűnik, hogy elvesztették vagy elfelejtették a jogállamiság iránti elkötelezettségben betöltött szerepüket. Jelen korunkban az ügyvédi hivatást sokkal inkább a vállalkozói példa jellemzi, azaz a gazdasághoz fűződő kapcsolata, mint a jogállam működésében vállalt bármiféle szerepe. Annak ellenére, hogy a rendszerváltást lebonyolító kerekasztal résztvevői között, vagy az intézmények kialakításának folyamatában és az új intézmények vezetésében számtalan ügyvéd volt tevékeny résztvevő, a 2000-es évektől a jogállam alakításában betöltött ezen szerepük érezhetően lecsökkent vagy még inkább eltűnt. A bírák esetében pedig a status quo fenntartása iránti elkötelezettség nem a társadalmi berendezkedésre vonatkozik már, hanem sokkal inkább a megszerzett függetlenség megtartására. A jogászság egészére jellemző közvetítő szereppel szemben pedig egyfajta erőteljes ellenérzés tapasztalható, mintha a bírói kar magának a hivatásbeli társadalmi szerepnek a létezését kérdőjelezné meg.

* * *

Összefoglalva a társadalmi szerepek alakulását, azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a szocialista korszak olyan mértékben akasztotta meg és szakította félbe az ügyvédi hivatás képviselőit társadalmi szerepeik gyakorlásában, hogy ezt a rendszerváltás időszakának kivételével nem sikerült visszaállítaniuk. A bírák esetében a status quo fenntartása iránti elkötelezettség, mint társadalmi szerep újból megjelent ugyan, ennek azonban kevésbé tárgya a jogállami berendezkedés, mintsem a visszakapott függetlenség mindenek feletti megőrzése.

Jegyzetek

¹ A *professzió* és a *hivatás* fogalmakat a könnyebb érthetőség kedvéért rokon értelemben használom.

² Navratil Szonja: *A jogalkalmazás szociológiája, a két világháború közötti bíróságok szociológiai vizsgálata* (Kézirat).

³ Fleck Zoltán–Navratil Szonja: *Forming the Autonomy of Lawyers*

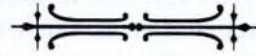
in Hungary (The Professional Policy of The Budapest Bar before the Middle of XXth Century). (Kézirat).

⁴ Kleisz Teréz: *A professziódiskurzus*. In: Pécsi Tudományegyetem TTK Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Intézetének Periodikája, 2002. 2.

- ⁵ Andorka Rudolf: *Az egyetemi és főiskolai hallgatók társadalmi összetétele 1898–1942.* (Statisztikai Szemle, 1979. 2.)
- ⁶ Gyáni Gábor–Kövér György: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig* (Budapest, 2003)
- ⁷ Laky Dezső: *A közületi alkalmazottak szociális és gazdasági viszonyai* (Statisztikai Közlemények 88/4.)
- ⁸ Illyefalvi I. Lajos: *Az ügyvédek, orvosok és mérnökök szociális és gazdasági viszonyai Budapesten.* (Statisztikai Közlemények)
- ⁹ Gyáni Gábor–Kövér György: i. m.

- ¹⁰ Utasi Ágnes: *Az ügyvédek hivatásrendje* (Budapest, 1999)
- ¹¹ Utasi Ágnes: i. m.
- ¹² Badó Attila–Nagy Tamás: *Attitűdvizsgálatok az amerikai joghallgatók körében* (Jogelméleti Szemle, 2000. 3.)
- ¹³ Karády Viktor: *Zsidóság, modernizáció, asszimiláció.* In: *Tanulmányok* (Budapest, Cserépfalvi Kiadó, 1997)
- ¹⁴ Budapesti Ügyvédi Kamara Levéltára, Közgyűlési Jegyzőkönyvek, 1920. január 3., Elnöki beszéd. A Kamara Levéltára nem jelöli külön levéltári jelzettel ezen dokumentumokat.

Földesi Tamás

Az ELTE Állam- és Jogtudományi Kara és a rendszerváltás

Néhány hónappal ezelőtt egy személyes interjú jelent meg a *Népszabadságban*. A beszélgetés Nyíri Kristóf akadémikussal készült, aki ama meglepő kijelentést tette, hogy a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) Filozófiai Intézetében a rendszerváltás tulajdonképpen már a hetvenes évek legelején bekövetkezett. E véleménye azért keltett meglehetősen nagy föltűnést, mert közismert, hogy éppen ebben az időben a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSzMP) balszárnya támadást indított a legismertebb bölcselek ellen, és ennek során megfosztották állásuktól Heller Ágnest, Márkus Györgyöt, Vajda Mihályt, Kis Jánost és Bence Györgyöt. Akkor hogyan lehet arról beszélni, hogy éppen egy ilyen időszakban jött létre a Filozófiai Intézetben a rendszerváltás? Úgy, hogy noha személyileg el lettek távolítva, a szellemiségük továbbra is vezető szerepet játszott az Intézetben.

Megváltoztatva a megváltoztatandókat, valami hasonló játszódott le az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) Állam- és Jogtudományi Karán (ÁJK) is a nyolcvanas évek közepén. Mégis, ama nem lényegtelen eltéréssel, hogy a nyolcvanas években senkit sem bocsátottak el a jogi karról. (És melleleg később se.) Ami közös volt, az az, hogy a jogi szaktárgyak oktatói tananyagaikat nem védekező modorban adták elő, hanem zömmel kritikailag: megkülönböztetve és bírálva. Ne felejtjük el, hogy ez nem egy jogállam joga volt. Nem véletlenül kérdőjelezte meg egyik írásában Kis János, hogy egyáltalán jog volt-e az akkori jog. Hogy néhány nevet is említsünk, a teljesség igénye nélkül: Schmidt Péter így tanította az alkotmányjogot, Madarász Tibor az államigazgatási jogot, Király Tibor pedig a büntető eljárási jogot.

Ennek hatásáról hadd említsek egy adalékot. A nyolcvanas évek végén a diákok egy része tüntetett március tizenötödikén. A rendőrök igazoltatták őket, elvették személyi igazolványaikat és elküldték azt az

illetékes dékánoknak, hogy azok szabják ki a büntetést. Működött a puha diktatúra. Én akkor dékán voltam a Jogi Karon. Bejön hozzám az első hallgató, akit megkérdeztem, hogy miért ment tüntetni? A válasz nem volt meglepő: „Az alkotmányjogban azt tanították nekem, hogy nálunk demokrácia van, hát éltem emberi jogaimmal.” Ja úgy, mondtam erre én, visszaadtam tehát a személyi igazolványát, és ezzel útjára bocsátottam, éppen úgy, mint a többieket. Legjobb tudomásom szerint így tett az egyetemi dékánok túlnyomó többsége is.

De hogyan is álltunk az úgynevezett ideológiai tárgyakkal, amelyektől közösségvállalást és a politika legitimizálását várták el hivatalosan? A jogi karon ebben az időben ennek éppen a szöges ellenkezője történt. Kezdjük a legideologikusabb tárggyal, az úgynevezett tudományos (?) szocializmussal (korabeli rövidítéssel: „tudzoc”). A jogi karon ekkor alakult meg, mintegy ellensúlyként, a politológiai tanszék, amelynek vezetője, kínai mintára a „négy gonosz” egyike, Bihari Mihály lett. Bihari Mihály nem tagadta meg önmagát, és olyan személyiségeket hívott meg a tanszékre, mint Hankiss Elemér, a Magyar Televízió (MTV) későbbi elnöke, Gombár Csaba, a Magyar Rádió (MR) későbbi vezérigazgatója, illetve Lengyel László. El lehet képzelni, hogy az általuk előadott tananyag mennyire hasonlíthatott az eredeti tantárgyra. Az igazság kedvéért meg kell állapítani, hogy a „tudzoc” tanszék vezetője teljes mértékben együttműködött velük.

Nem volt más a helyzet a kari Filozófia Tanszéken sem, amely könyveit Kis János tanácsai alapján vásárolta, és munkatársnak vette föl Fodor Gábort, a létrejövő Fiala Demokraták Szövetsége (Fidesz) egyik vezetőjét. Továbbá: a tanszék fölvette könyvtárosnak az elbocsátott Hamburger Mihályt, aki így útlevelet kaphatott, és el is ment Hollandiába dolgozni. Ekkor szervezték meg karunkon a Nemzetközi Magánjogi Tanszéket, amely elsőként vette föl a kapcsolatot az Európai Unióval (EU) és az Európa Tanáccsal (ET). A tanszék vezetője pedig Mádl Ferenc, a későbbi köztársasági elnök lett.

E szellemiséget tükrözte az akkori kari vezetőség összetétele is. Három dékánhelyettesem a következő volt: először is Sólyom László, az újonnan létrejövő Alkotmánybíróság (AB) első elnöke, a későbbi köztársasági elnök. Továbbá Gönczöl Katalin, az állampolgári jogok első országgyűlési biztosa, valamint Györgyi